

Hur kommer kapitalismen sluta?

av Wolfgang Streeck

Det här är den andra artikeln av den tyske sociologiprofessorn Wolfgang Streeck om kapitalismens kris. Föregående artikel (Globalt Perspektiv Nr 58 - 2/2015) behandlade övergången från efterkrigstidsprojektet demokratisk kapitalism till en alltmer okontrollerbar kapitalism, en process som stegvis har pågått sedan 1980-talet med övergivandet av Keynesianismen och anammandet av en mer nyliberal ekonomisk ordning. Här, i den andra fristående men kompletterande artikeln, belyser och diskuterar professor Streeck frågan om kapitalismen som system bidrar till sin egen 'undergång' och om denna process isåfall går att påverka.

Idag finns en utbredd känsla att kapitalismen befinner sig i ett mer kritiskt tillstånd än någon gång sedan andra världskrigets slut.¹ Vid en tillbakablick var kraschen 2008 enbart den senaste i en lång sekvens av politiska och ekonomiska ordningar som började med slutet på efterkrigstidens välstånd i mitten av 1970-talet. Successiva kriser har visat sig vara allt allvarligare och sprids mer allmänt och snabbt genom en allt mer sammanlänkad världsekonomi. Den globala inflationen under 1970-talet följdes av stigande statsskuld på 1980-talet och finanspolitisk konsolidering under 1990-talet åtföljd av en kraftig ökning av den privata sektorns skuldsättning.² Under fyra decennier har nu obalans mer eller mindre varit det normala tillståndet inom den 'avancerade' industrialiserade världen på både nationell och global nivå. I själva verket har med tiden kriserna i efterkrigstidens OECD-kapitalism blivit så genomgripande att de alltmer har uppfattats som mer än bara ekonomiska till sin karaktär, vilket resulterar i en renässans av den äldre föreställningen om ett kapitalistiskt samhälle, av kapitalismen som en social ordning och livsstil, oerhört beroende av den oavbrutna utvecklingen av privat kapitalackumulering.

Krissyntomen är många, men framträdande bland dem är tre långsiktiga trender i banor av rika, högt industrialiserade - eller bättre, alltmer deindustrialiserade - kapitalistiska länder. Det första är en enveten nedgång i den ekonomiska tillväxten, som nyligen förvärrats av händelserna 2008 (figur 1). Det andra, i samband med den

första, är en lika ihållande ökning av den totala skuldsättningen i ledande kapitalistiska stater, där regeringar, privata hushåll och icke-finansiella samt finansiella företag under fyrtio år har fortsatt att stapla upp finansiella förpliktelser (för USA, se figur 2). För det tredje den ekonomiska ojämlikheten, både inkomster och förmögenhet, som nu har varit stigande under flera decennier (figur 3), vid sidan av stigande skuldsättning och sjunkande tillväxt.

Stadig tillväxt, solida pengar och ett minimum av social rättvisa sprider några av fördelarna med kapitalism till dem utan kapital så länge som förutsättningar för att en kapitalistisk politisk ekonomi får den legitimitet den behöver. Vad som måste vara mest alarmerande ur detta perspektiv är att de tre kritiska trender som jag har omnämnt kan vara ömsesidigt förstärkande. Det finns bevis för att ökad ojämlikhet kan vara en av orsakerna till sjunkande tillväxt då ojämlikhet både hindrar produktivitetsförbättringar och försvagar efterfrågan. Låg tillväxt förstärker i sin tur ojämlikheten genom att intensifiera fördelningskonflikter och leder till att eftergifter till de fattiga blir dyrare för de rika, och gör att de rika insisterar mer än tidigare på strikt iakttagande av Matteusprincipen som styr fria marknader: "Ty den som har, åt honom skall varda givet, så att han får över nog; men den som icke har, från honom skall tagas också det han har."³ Dessutom förvärrar stigande skuldsättning, som samtidigt inte stoppar nedgången av den ekonomiska tillväxten, ojämlikheten genom strukturella förändringar förknippade med finansialisering - som i sin tur

ska kompensera löntagare och konsumenter för den växande inkomstojämlikhet som orsakas av stagnerande löner och nedskärningar i offentliga tjänster.

Kan det som verkar vara en ond cirkel av skadliga trender fortsätta för evigt? Finns det motkrafter som kan bryta den - och vad kommer att hända om de inte förverkligas, som har skett i närmare fyra decennier nu? Historiker informerar oss om att kriser inte är någonting nytt under kapitalismen och kan i själva verket krävas för dess långsiktiga hälsa. Men vad de talar om är konjunkturörelser eller slumpmässiga störningar, varefter kapitalistiska ekonomier kan flytta in i en ny jämvikt, åtminstone tillfälligt. Vad vi ser i dag verkar dock i efterhand att vara en kontinuerlig process av gradvis förfall, utdraget men tydligen allt mer ofrånkomligt. Återhämtning från enstaka *Reinungskrise* är en sak; avbryta en sammanlänkning av sammanflätade, långsiktiga trender en helt annan. Förutsatt att allt lägre tillväxt, allt högre ojämlikhet och ständigt ökande skuldsättning inte på obestämd tid är hållbar, och kan tillsammans leda till en kris som är systembetingad - vars karaktär vi har svårt att föreställa oss - kan vi se tecken på en förestående vändning?

En annan ersättare

Här är nyheterna inte bra. Sex år har gått sedan 2008, kulmineringen hittills av efterkrigstidens krissekvenser. Medan minnet om avgrunden fortfarande var nytt flödade det av krav och planer på "reformer" för att skydda världen från det som varit. Internationella konferenser och toppmöten av alla slag följde tätt på varandra, men ett halvt decennium senare hade knappast något kommit ut från dem. Under tiden har den finansiella industrin, där katastrofen började, genomfört en fullständig återhämtning: vinster, utdelningar, löner och bonusar är tillbaka där de var, medan omreglering fastnade i internationella förhandlingar och inhemsk lobbying. Regeringar, först och främst USAs, har suttit fast i tjäna pengar-industrins klor. Dessa har i sin tur generöst tillhandahållits med billiga pengar skapade för deras räkning av deras vänner i centralbankerna - framträdande bland dem är den tidigare Goldman Sachs chefen Mario Draghi vid rodret för ECB-pengar som de sedan sitter på eller investerar i statsskulden. Tillväxten är fortsatt anemisk, liksom arbetsmarknader; oöverträffad likviditet har misslyckats med att få fart på ekonomin; och ojämlikheten når allt mer häpnadsväckande nivåer, hur den lilla tillväxt som finns har disponerats av den översta procenten av inkomsttagarna - lejonparten av en liten fraktion av dem.⁴

Det tycks verkligen finnas liten anledning att vara optimistisk. Sedan en tid tillbaka har OECD-kapitalismen hållits igång genom liberala injektioner av sanktionerade pengar enligt en politik för monetär expansion vars arkitekter vet bättre än någon annan att detta inte kan fortsätta för evigt. I själva verket har flera försök gjorts under 2013 för att göra sig av med vanan, i Japan liksom hos oss, men när aktiekurserna som svar föll, har "tapering" som det kom att kallas, skjutits upp tills vidare. I mitten av juni förklarade Bank for International Settlements (BIS) i Basel - alla centralbankers moder, att "kvantitativa lättnader" måste komma till ett slut. I sin årsrapport påpekade banken att centralbankerna hade som en reaktion på krisen och den långsamma återhämtningen utökat sina balansräkningar, "som nu kollektivt är ungefär tre gånger större än de var före

ökningen".⁵ Då detta hade varit nödvändigt för att "förhindra ekonomisk kollaps", måste målet nu vara 'att återföra fortfarande tröga ekonomier till stark och hållbar tillväxt'. Detta var dock bortom centralbankernas kapacitet, som:

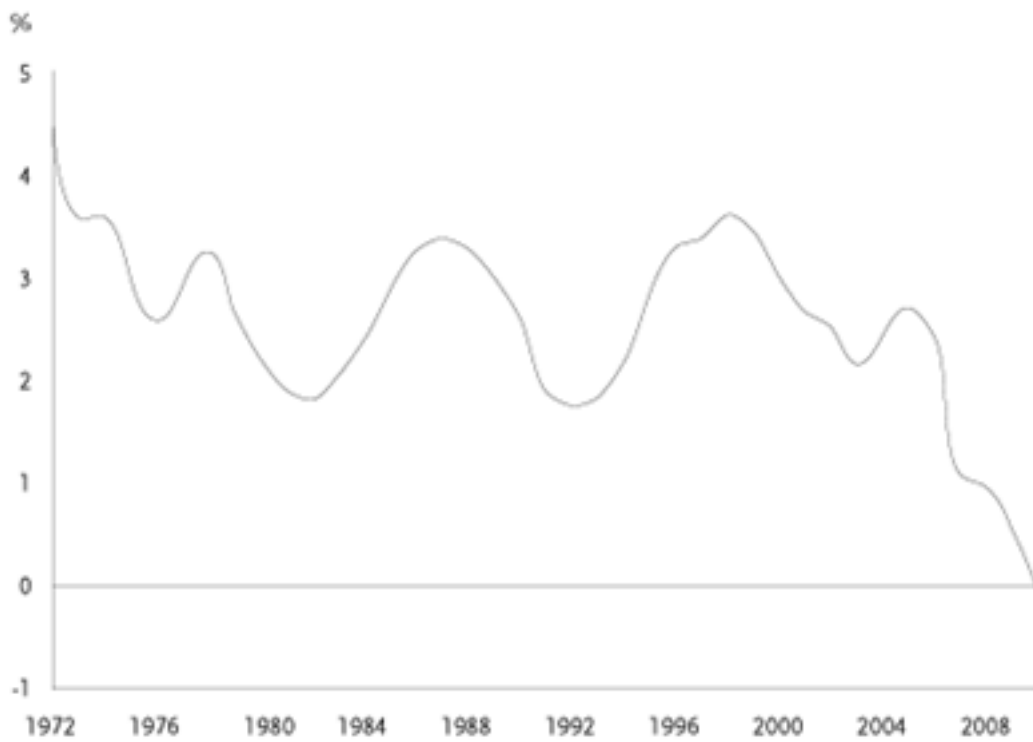
inte kan anta de strukturella ekonomiska och finansiella reformer som krävs för att återföra ekonomier till de egentliga tillväxtvägar som myndigheter och deras målgrupper både vill och förväntar sig. Den centralbanksanpassning som gjorts under återhämtningen är att låna tid. . . Men tiden har inte använts väl, då fortsatt låga räntor och okonventionell politik har gjort det lätt för den privata sektorn att skjuta upp återgången, lätt för regeringen att finansiera underskotten, och lätt för myndigheterna att skjuta upp nödvändiga reformer i den reala ekonomin och i det finansiella systemet. När allt kommer omkring gör snabba pengar det lättare att låna än att spara, lättare att spendera än att beskatta, lättare att förbli oförändrad än att förändras.

Tydligen delades denna uppfattning även av Federal Reserve under Bernanke. I slutet av sommaren 2013 verkade det än en gång vara signaler om att tidpunkten för snabba pengar höll på att ta slut. I september avisades emellertid återigen den förväntade avkastningen på högre räntor. Anledningen var att "ekonomin" tycktes mindre "stark" än vad man hoppats. De globala aktiekurserna gick genast upp. Den verkliga orsaken till varför en återgång till en mer konventionell penningpolitik är så svår är naturligtvis att en internationell institution som BIS har lättare att uttrycka sig mer precist än en - tills vidare - mer politiskt känslig nationell centralbank. Detta är som det ser ut det enda alternativet för att upprätthålla kapitalismen med hjälp av en obegränsad penningmängd i försök att återuppliva den genom nyliberala ekonomiska reformer, så snyggt inkapslad i andra underrubriken i BIS Årsredovisning 2012-13: 'Ökad flexibilitet: En nyckel till tillväxt'. Med andra ord, en besk medicin för de många i kombination med högre incitament för de få.⁶

Ett problem med demokrati

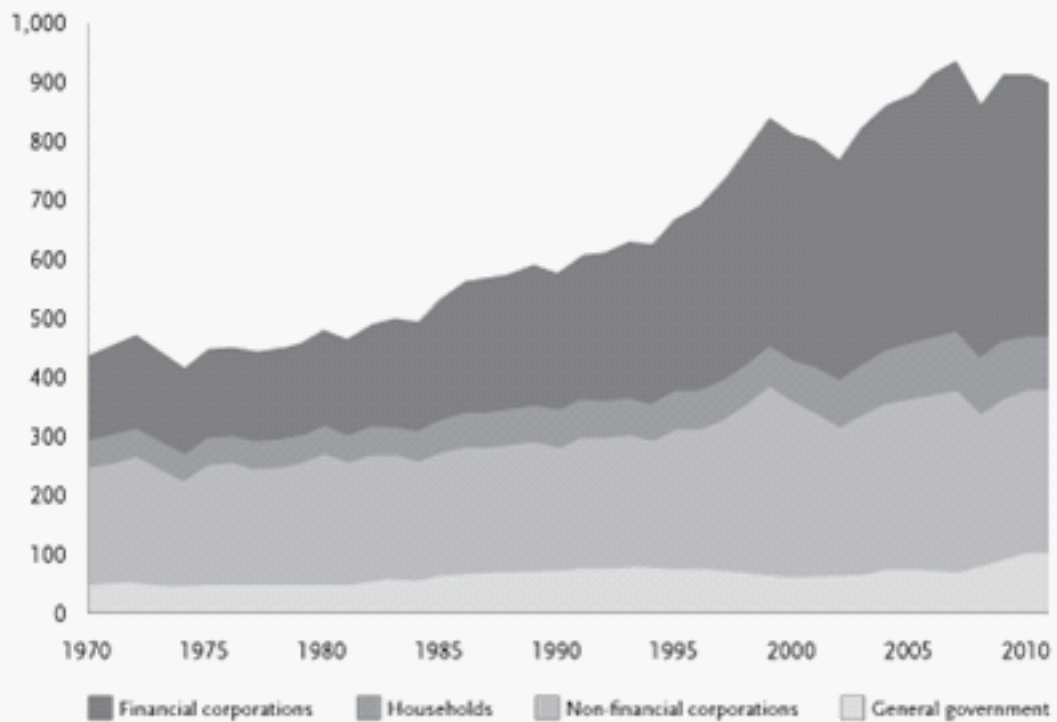
Det är här som diskussion om krisen och den moderna kapitalismens framtid måste riktas in på demokratisk politik. Kapitalism och demokrati hade länge ansetts vara motståndare ända tills efterkrigsuppgörelsen tycktes ha genomfört deras försoning. Långt in under det tjugonde århundradet har kapitalägarna varit rädda för att demokratiska majoriteter skulle avskaffa privat egendom, medan arbetstagare och deras organisationer förväntade sig att kapitalister skulle finansiera en återgång till auktoritärt styre för att försvara sina privilegier. Enbart i det kalla krigets värld tycktes kapitalism och demokrati vara i allians med varandra då ekonomisk utveckling gjorde det möjligt för arbetarklassmajoriteter att acceptera en fri marknad, privat ägande, som i sin tur fick det se ut som om demokratisk frihet var oskiljaktig från, och faktiskt berodde av, marknadsfrihet och vinstdrivande. Men i dag har tvivlen om en kapitalistisk ekonomi med ett demokratiskt styrelseskick kraftigt ökat. Bland vanliga människor finns det nu en genomgripande känsla av att politiken inte längre kan göra skillnad i deras liv, vilket avspeglas i gemensamma uppfattningar om dödläge, inkompetens och korruption bland de som verkar utgöra en alltmer självständig och egennyttig politisk klass, förenade i sitt påstående att "det finns inget alternativ" till dem och deras politik. Ett resultat är minskat valdeltagande i kombination

FIGURE 1: Annual average growth rates of 20 OECD countries, 1972–2010*

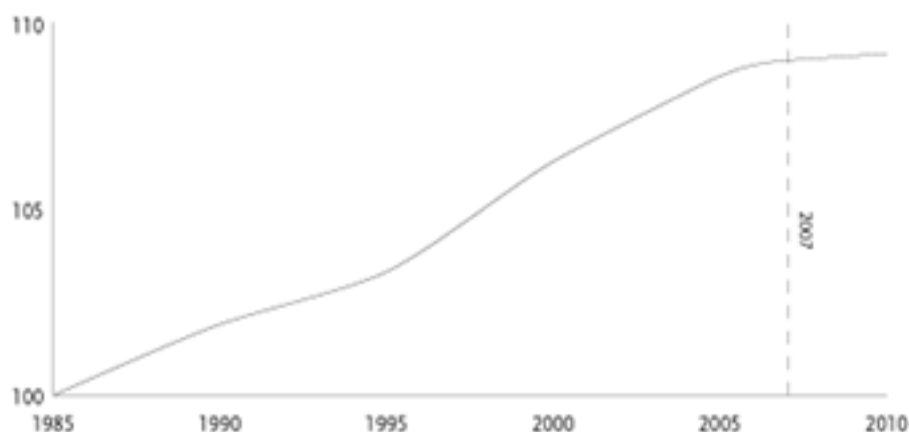
* Five-year moving average. Source: OECD Economic Outlook: Statistics and Projections.

FIGURE 2: Liabilities as a percentage of US GDP by sector, 1970–2011

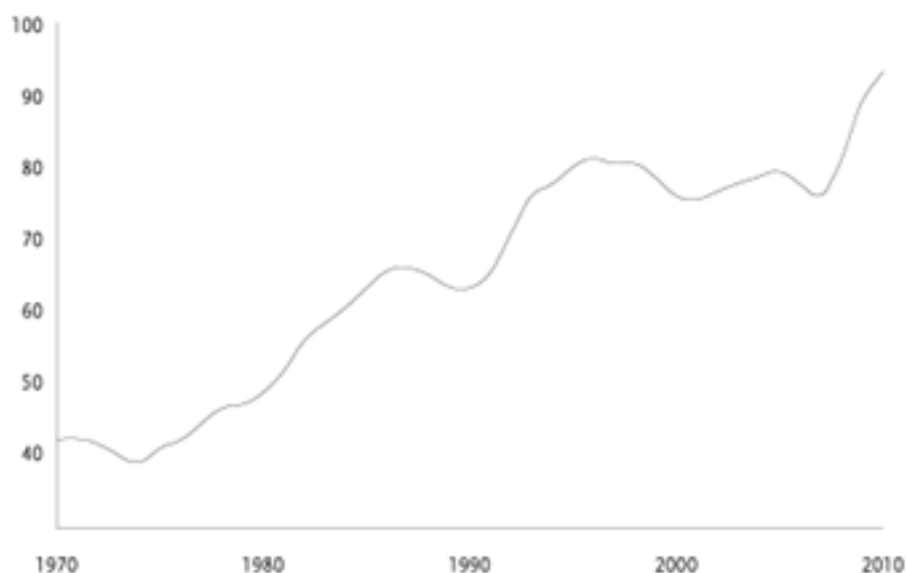
Source: OECD National accounts.

FIGURE 3: Increase in Gini coefficient, OECD average

Source: OECD Income Distribution Database.

FIGURE 4: Government debt as a percentage of GDP, 1970–2011*

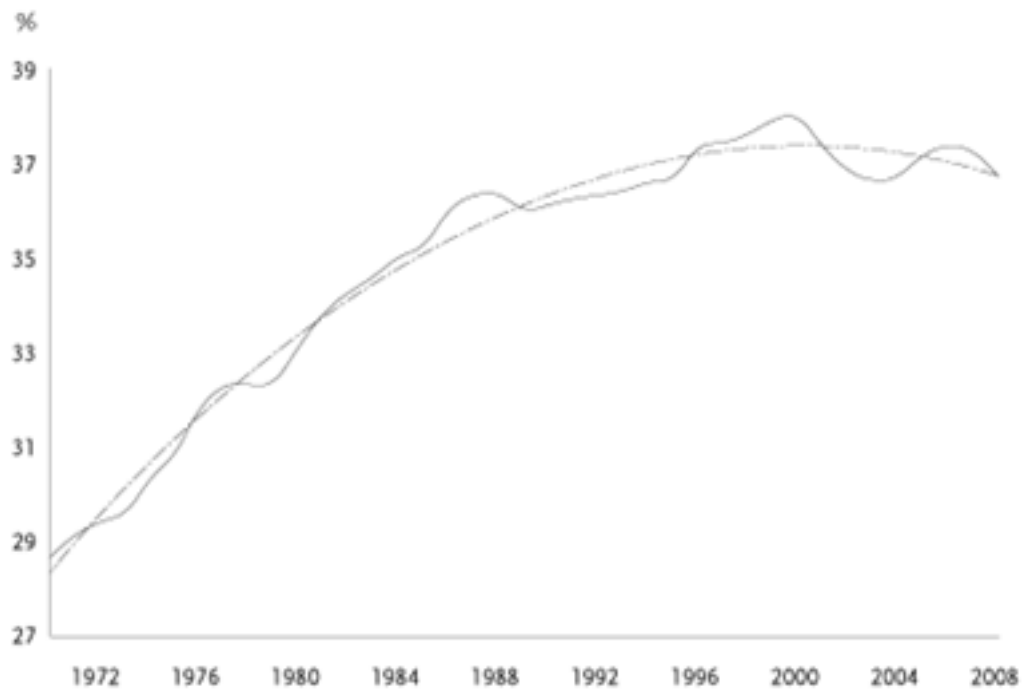
* Countries included in unweighted average: Austria, Belgium, Canada, France, Germany, Italy, Japan, Netherlands, Norway, Sweden, UK, USA. Source: OECD Economic Outlook: Statistics and Projections.

med hög väljarflykt vilket i sin tur leder till allt större valfrakteringering på grund av ökningen av 'populistiska' protestpartier och genomträngande instabila regeringar.⁷

Efterkrigstidens demokratiska legitimitet baserades på antagandet att stater hade kapacitet att ingripa på marknader och korrigera deras resultat i medborgarnas intresse. Årtionden av ökande ojämlikhet har ifrågasatt detta, liksom kraftlösa regeringar före, under och efter krisen 2008. Som svar på deras växande irrelevans i en global marknadsekonomi tittade regeringarna och de politiska partierna i OECD-demokratier mer eller mindre lyckligt på medan den 'demokratiska klasskampen' förvandlades till post-demokratiskt 'politainment'.⁸ Under tiden pågick omvandlingen av den kapitalistiska politiska ekonomin från efterkrigstidens

Keynesianism till nyliberal Hayekianism smidigt: från en politisk formel för ekonomisk tillväxt genom omfördelning från toppen till botten, till en väntande tillväxt genom omfördelning från botten till toppen. Jämlik demokrati, som enligt Keynesianismen ansågs som ekonomiskt produktiv, anses vara ett hinder för effektivitet under samtida Hayekianism, där tillväxten är att härleda från isolering av marknader - och den kumulativa fördel som de medför - mot omfördelade politiska snedvridningar. En central fråga för nuvarande antidemokratisk retorik är den moderna statens statsfinansiella kriser som återspeglas i den häpnadsväckande statskuldsökningen sedan 1970-talet (Figur 4). Växande offentlig skuldsättning hålls nere för väljarmajoriteter som lever över sina tillgångar

FIGURE 5: Total tax revenue as percentage of GDP, 1970–2011†

† Countries in unweighted average: Australia, Austria, Belgium, Canada, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Japan, Netherlands, Norway, Portugal, Spain, Sweden, Switzerland, UK, USA. Source: Comparative tables, OECD Tax Statistics Database.

FIGURE 6: Top marginal income tax rates, 1900–2011

Source: Facundo Alvaredo et al. 'The Top 1 per cent in International and Historical Perspective'.

- genom att utnyttja sina samhällens 'gemensamma pool', och opportunistiska politiker köper stöd av myoptiska väljare med pengar de inte har.⁹ Dock att det är osannolikt att den statsfinansiella krisen orsakats av ett överskott av omfördelade demokrati kan ses från det faktum att uppbyggnaden av statsskulden sammanföll med en nedgång i valdeltagande, särskilt i den nedre delen av inkomstskalan, och i takt med krympande unionisering, försvinnandet av strejker, välfärdsstatens neddragningar och exploderande inkomstskillnader. Vad försämringen av de offentliga finanserna var relaterat till var sjunkande totala skattenivåer (figur 5) och skattesystemens alltmer regressiva karaktär som ett resultat av "reformer" för de med höga inkomster och bolagsskatter (figur 6). Dessutom, genom att ersätta skatteintäkterna med skuld bidrog regeringarna ytterligare till ojämlikhet genom att de erbjöd säkra investeringsmöjligheter till dem vars pengar de skulle eller inte längre kunde beslagta och var tvungen att låna i stället. Till skillnad från skattebetalarna fortsatte köpare av statsobligationer att äga vad de betalar till staten, och i själva verket samla ränta på det, som dessutom utbetalas från allt mindre progressiv beskattning; de kan också ge det vidare till sina barn. Dessutom kan stigande statsskuld utnyttjas politiskt för att argumentera för nedskärningar i statliga utgifter och privatisering av offentliga tjänster, och ytterligare begränsa omfördelade demokratiska ingrepp i den kapitalistiska ekonomin.

Institutionellt skydd av marknadsekonomin från demokratisk inblandning har ökat kraftigt under de senaste decennierna. Fackföreningarna är på nedgång överallt och har i många länder blivit allt mer utrotade, särskilt i USA. Den ekonomiska politiken har i stor utsträckning överlämnats till oberoende – dvs demokratiskt oansvariga – centralbanker, framför allt angelägena om finansmarknaders välmående och goodwill.¹⁰ I Europa styrs den nationella ekonomiska politiken, inklusive lönesättning och budgethantering, allt mer av statliga organ som Europeiska kommissionen och Europeiska centralbanken som ligger utom räckhåll för folklig demokrati. Detta avdemokratiserar effektivt europeisk kapitalism – förutom, naturligtvis, dess avpolitisering.

Ändå kvarstår tvivel bland vinstberoende klasser om huruvida demokrati även i dess kastrerade moderna version tar hänsyn till de nyliberala 'strukture reformer' som är nödvändiga för deras regim att återhämta sig. Liksom vanliga medborgare, men av motsatta skäl, förlorar eliten tron på demokratisk styrning och dess lämplighet för att omforma samhällen i linje med marknadens krav. -Public choice's nedsättande bild av demokratisk politik som en förruttnelse av marknadsrättvisa, i tjänst hos opportunistiska politiker och deras klientel, har blivit en gemensam känsla hos den allmänna eliten – som tror att marknadskapitalismen renad från demokratisk politik inte bara kommer att vara mer effektiv utan också dygdig och ansvarsfull.¹¹ Länder som Kina lovordas för att deras auktoritära politiska system med sin egalitära slutenhet är så mycket bättre rustat än majoritetsdemokrati för att ta itu med vad som påstås vara 'globaliseringens' utmaningar - en retorik som är iögonfallande lik kapitalistiska eliters förhållande av tyska och italienska fascismen (och även stalinistiska kommunismen) under mellankrigstiden för deras uppenbarligen överlägsna

ekonomiska styre.¹²

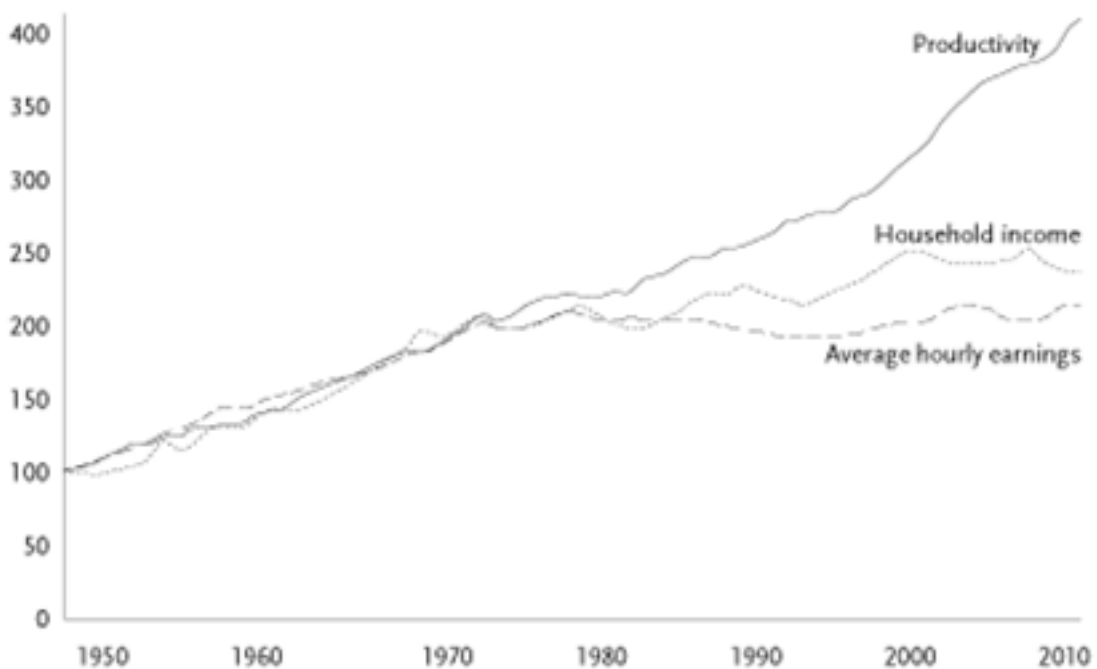
För närvarande är den nyliberala huvudfårans politiska utopi en 'marknadsanpassad demokrati', i avsaknad av marknadskorrigerande makter och stödjande 'incitament-kompatibel' omfördelning från botten till toppen.¹³ Även om detta projekt redan är långt framskridet i både Västeuropa och USA fortsätter dess befrämjare att oro sig för att de politiska institutioner som ärvts från efterkrigstidens kompromiss vid något tillfälle kan återtas av folkliga majoriteter i ett sista minuten försök att blockera framsteg mot en nyliberal lösning på krisen. Elittryck för ekonomisk neutralisering av egalitär demokrati fortsätter därför med oförminskad styrka; i Europa sker detta i form av en fortsatt utflyttning av politiskt-ekonomiskt beslutsfattande till överstatliga institutioner, såsom Europeiska centralbanken och regeringschefers toppmöten.

Kapitalism på randen?

Har kapitalismen sett sina dagar? Under 1980-talet övergavs idén att 'modern kapitalism' skulle kunna drivas som en 'blandekonomi', både teknokratiskt förvaltd och demokratiskt styrd. Senare, under den nyliberala revolutionen, hade social och ekonomisk ordning anpassats så påpassligt utifrån de 'fria marknadskrafterna'. Men med kraschen 2008 blev också löftet om självreglerande marknader som uppnår balans på egen hand misskrediterat utan att någon rimlig ny formel för politisk-ekonomisk styrning kom i sikte. Bara detta kan ses som ett symptom på en kris som har blivit systemisk, ju mer ju längre det varar.

Enligt min uppfattning är det hög tid, mot bakgrund av årtionden av minskande tillväxt, ökande ojämlikhet och ökande skuldsättning - liksom successiva kval av inflation, statsskuld och finansiell implosion sedan 1970-talet - att se på kapitalismen som ett historiskt fenomen, något som inte bara har en början utan också ett slut. För detta måste vi skiljas åt från missledande modeller för social och institutionell förändring. Så länge vi föreställer oss slutet av den kapitalism som förordats, leninistisk framställning, av någon regering eller centralkommitté, kan vi inte annat än tänka kapitalismen evigt. (I själva verket var det kommunism, centraliserad som den var i Moskva, det som skulle kunnat och som avslutades genom dekret.) Saken blir annorlunda om man istället för att föreställa sig att det ersätts av kollektivt beslut med någon försynt utformad ny ordning, tillåter vi kapitalismen att kollapsa av egen kraft.

Jag föreslår att vi lär oss att tänka på kapitalismen som närmar sig sitt slut utan att ta ansvar för att besvara frågan om vad man avser att sätta i dess ställe. Det är en marxists - eller hellre: modernists – förutfattade mening att kapitalismen som historisk epok kommer att sluta först när ett nytt, bättre samhälle är i sikte, och ett revolutionärt motiv är redo att genomföra det för att främja mänskligheten. Detta förutsätter en viss grad av politisk kontroll över vårt gemensamma öde som vi inte ens kan drömma om efter förstörelsen av kollektivt makts, och faktiskt hoppas på, i den nyliberala-globala revolutionen. Inte heller bör krävas en utopisk vision om en alternativ framtid eller övermänskligt förutseende nog att validera påståendet att kapitalismen står inför sin *Ragnarök*. Jag är villig att göra just detta påstående även om jag är medveten om hur många gånger tidigare kapitalismen har förklarats död. Faktum är att alla de vikti-

FIGURE 7: *The broken social contract, US, 1947–present*

Source: Thomas Kochan, 'The American Jobs Crisis and the Implications for the Future of Employment Policy', *International Labor Relations Review*, vol. 66, no. 2, 2013.

gaste kapitalistiska teoretikerna har förutspått dess förestående upphörande, alltsedan konceptet kom i bruk i mitten av 1800-talet. Detta inkluderar inte bara radikala kritiker som Marx eller Polanyi, utan också borgerliga teoretiker som Weber, Schumpeter, Sombart och Keynes.¹⁴

Att något har misslyckats att hända trots rimliga förutsägelser om att det skulle det innebär inte att det aldrig kommer att hända; också här saknas induktiva bevis. Jag tror att den här gången är det annorlunda, ett symptom är att även kapitalismens huvudtekniker idag inte har någon aning om hur man gör systemet helt igen - se till exempel det nyligen publicerade protokollet från Federal Reserves styrelseöverläggningar under 2008¹⁵, eller den desperata jakten på centralbankerna, som nämnts ovan, om rätt tillfälle att avsluta 'kvantitativa lättnader'. Detta är dock enbart problemets yta. Under den finns skarpt faktum att den kapitalistiska processen nu mer eller mindre förstört alla organ som kunde stabilisera den genom att begränsa den; poängen är att kapitalismens stabilitet som samhällsekonomiskt system beror på dess *Eigendynamik* som finns med utjämningskrafter - genom att kollektiva intressen och institutioner utsätter kapitalackumulation för social maktfördelning och balans. Innebörden är att kapitalismen kan undergräva sig själv genom att vara alltför framgångsrik. Jag kommer att argumentera om denna punkt mer i detalj nedan.

Den föreställning jag har om kapitalismens slut - ett slut som jag tror redan är på gång - är en föreställning av ett socialt system i kroniskt förfall på grund av sig själv och oberoende av avsaknaden av ett genomförbart alternativ. Då vi inte kan veta när och exakt hur kapitalismen försvinner

och vad som kommer att ersätta den är det viktiga att det inte finns någon kraft till hands som kan förväntas omvända de tre nedåtgående trenderna i ekonomisk tillväxt, social jämlikhet och finansiell stabilitet och avsluta deras ömsesidiga förstärkning. I motsats till 1930-talet finns det idag ingen politisk-ekonomisk formel vid horisonten, vänster eller höger, som kan förse kapitalistiska samhällen med en sammanhängande ny ordning av reglering, eller reglementen. Social integration liksom systemintegration tycks oåterkalleligt skadad och satt till att försämrats ytterligare.¹⁶ Vad som mest sannolikt kommer att hända med tiden är en kontinuerlig ansamling av små och inte så små dysfunktioner; ingen nödvändigtvis dödlig som sådan, men de flesta går att reparera, och till slut sammanlagt för många. I processen kommer delar av helheten mindre och mindre att passa ihop; friktioner av alla slag kommer att flerdubblas; oförutsedda konsekvenser kommer att sprida sig längs alltmer obskyra rader av orsakssamband. Osäkerhet kommer att tillta; kriser av alla slag - legitimt, produktivt eller båda - kommer att följa på varandra i snabb följd medan förutsägbarhet och styrbarhet kommer att minska ytterligare (såsom de har gjort i decennier nu). Slutligen kommer de otaliga preliminära korrigeringsarna utformade för kortsiktig krishantering att kollapsa under tyngden av de dagliga katastroferna som produceras av en social ordning i en djup, desorienterad oreda.

Att föreställa sig kapitalismens slut som en process snarare än en händelse väcker frågan om hur kapitalism ska definieras. Samhällen är komplexa enheter som inte dör ut på det sätt som organismer gör: med det sällsynta undan-

taget av total utplåning, är diskontinuitet alltid inbäddad i viss kontinuitet. Om vi säger att ett samhälle har upphört menar vi att vissa funktioner för dess organisering, och som vi anser nödvändiga för den, har försvunnit; andra kan mycket väl ha överlevt. Jag föreslår att för att avgöra om kapitalismen är levande, döende eller död definierar vi den som ett modernt samhälle¹⁷ som säkrar sin kollektiva reproduktion som en oavsiktlig bieffekt av individuell rationell och konkurrenskraftig vinstmaximering i jakten på kapitalackumulering, genom en "arbetsprocess" som kombinerar privatägt kapital med commodifierad arbetskraft, och uppfyller Mandevilles löfte om privata laster som förvandlas till offentliga förmåner.¹⁸ Det är detta löfte, hävdar jag, som dagens kapitalism inte längre kan hålla – och avslutar sin historiska existens som en självreproducerande, hållbar, förutsägbar och legitim samhällsordning.

Kapitalismens upphörande definierat på det sättet följer osannolikt någons plan. Medan sönderfallet fortskrider är den skyldig att utmana politiska protester och otaliga försök till kollektiva insatser. Men under en lång tid förblir dessa sannolikt i Ludditisk form: lokala, spridda, okoordinerade, "primitiva" - ökande störningar men oförmögna att skapa en ny ordning, hjälper i bästa fall oavsiktligt till att komma till stånd. Man skulle kunna tro att en långvarig kris av detta slag skulle öppna upp mer än några fönster av möjligheter för reformistisk eller revolutionär inverkan. Det verkar dock som om oorganiserad kapitalism desorganiserar inte bara sig själv utan även sitt motstånd samt berövar den på kapaciteten att antingen besegra kapitalismen eller att rädda den. För att kapitalismen ska ta slut måste den ta hand om sin egen undergång, som jag skulle vilja påstå är precis vad vi bevittnar i dag.

En pyrrhuseger

Men varför skulle kapitalism, oavsett dess brister, vara i kris om det inte längre finns någon opposition värd namnet? När kommunismen imploderade 1989 sågs detta allmänt som kapitalismens slutliga triumf, som "historiens slut". Än idag, efter 2008, är fortfarande den gamla vänstern överallt på randen till utrotning, medan en ny Nya Vänstern hittills har uteblivit. Massorna, de fattiga och maktlösa lika mycket som de som har det bättre ställt, tycks vara fast i konsumismens klor, med kollektiva varor, kollektiva åtgärder och kollektiv organisering ingående omodernt. Som det enda som händer i stan, varför skulle inte kapitalismen bara fortsätta, som standard eller av någon annan anledning? Vid första anblicken är det verkligen mycket som talar mot att förespråka kapitalismen död oavsett allt olycksbådande som är skrivet på historiens vägg. När det gäller ojämlikhet vänjer sig folk, särskilt med hjälp av offentlig underhållning och politiskt förtryck. Dessutom finns exempel i överflöd på regeringar som omvalts och som minskar de sociala utgifterna och privatiserar offentliga tjänster, i jakten på sunda pengar för ägarna av pengar. När det gäller miljöförstörelsen så fortsätter den bara långsamt jämfört med människans livslängd, så man kan förneka den genom att lära sig leva med den. Teknologiska framsteg vilka gör att man kan köpa tid, såsom skiffergas, kan aldrig uteslutas, och finns det gränser för konsumismens lugnande befohgenheter så är vi tydligt långt ifrån dem. Dessutom kan anpassning till en mer tidskrävande och livskrävande ar-

betsordning ses som en konkurrensmässig utmaning, en möjlighet till personlig prestation. Kulturella definitioner av det goda livet har alltid varit mycket formbara och kan mycket väl sträckas ytterligare för att matcha den fortsatta varumarschen, åtminstone så länge som radikala eller religiösa utmaningar för pro-kapitalistisk omskolning kan undertryckas, förlöjligas eller på annat sätt marginaliseras. Slutligen, de flesta av dagens stagnationsteorier gäller endast väst, eller bara USA, inte Kina, Ryssland, Indien eller Brasilien - länder till vilka den ekonomiska tillväxstens gränser kan vara på väg att flytta, med stora orörda marker som väntar på att göras tillgängliga för kapitalistisk utveckling.¹⁹

Mitt svar är att inte ha några invändningar faktiskt kan vara mer av en börda för kapitalismen än en tillgång. Sociala system frodas på inre heterogenitet, på en mångfald av organisationsprinciper som skyddar dem från att ägna sig helt åt ett enda syfte, att tränga ut andra mål som också måste uppmärksammas om systemet ska vara hållbart. Kapitalismen som vi känner den har haft stor nytta av uppkomsten av motrörelser emot vinstregler och marknaden. Socialism och fackföreningsrörelsen förhindrade genom att sätta en broms för handelsvarukapitalismen kapitalismen att förstöra sina icke-kapitalistiska fundament, förtroende, god tro, altruism, solidaritet inom familjer och samhällen och liknande. Under keynesianism och fordism säkrade kapitalismen mer eller mindre lojal opposition och bidrog till att stabilisera aggregerande efterfrågan, särskilt vid lågkonjunkturer. När omständigheterna var gynnsamma fungerade arbetarklassens organisation även som en "produktivitetsspiska" genom att tvinga kapitalet att inleda mer avancerade produktionskoncept. Det är i denna mening som Geoffrey Hodgson har hävdad att kapitalismen kan överleva endast så länge som den inte är helt kapitalistisk - när den ännu inte har gjort sig, eller det samhälle där den finns, av med 'nödvändiga föroreningar'.²⁰ Utifrån detta synsätt kan kapitalismens seger över sitt motstånd faktiskt ha varit en pyrrhuseger, befriat från motkrafter som, ibland obekvämt, i själva verket stödde den. Kan det vara så att den segrande kapitalismen har blivit sin egen värsta fiende?

Handelsvarors gränser

Genom att utforska denna möjlighet vill vi kanske återvända till Karl Polanyis idé om sociala gränser för marknadsexpansion, som ligger till grund för hans koncept om de tre "fiktiva varorna": arbete, mark (eller natur) och pengar.²¹ En fiktiv råvara definieras som en resurs som lagarna om tillgång och efterfrågan endast delvis och tafatt om alls omfattar; den kan därför endast betraktas som en handelsvara på ett omsorgsfullt begränsat, reglerat sätt, eftersom fullständig commodifiering kommer att förstöra den eller göra den obrukbar. Marknader har dock en inneboende tendens att expandera bortom sina ursprungliga domäner, handel med materiella varor, till alla andra områden i livet, oavsett deras lämplighet som handelsvara - eller, i marxistiska termer, för subsumtion enligt kapitalackumuleringens logik. Hålls den tillbaka av begränsande institutioner löper marknadsexpansion således ständig risk att underminera sig själv, och med den lönsamheten i det kapitalistiska ekonomiska och sociala systemet.

I själva verket pekar indikatorerna idag på att marknadsexpansion har nått en kritisk tröskel med avseende på Polanyis samtliga tre fiktiva handelsvaror när institutionella garantier som tjänade som skydd för dem från full marknadsanpassning har urholkats på flera fronter. Detta är vad som verkar vara bakom sökandet som pågår i alla avancerade kapitalistsamhällen för en ny tidsordning med respekt för arbetskraft, i synnerhet en ny fördelning av tiden mellan sociala och ekonomiska förbindelser och sysselsättning; för en hållbar energiordning i relation till naturen; och för en stabil ekonomisk ordning för produktion och fördelning av pengar. Inom alla tre områdena famlar samhällen idag för effektivare begränsningar av expansionens logik, 22 institutionaliserade som en privat anrikning, detta är grundläggande för den kapitalistiska samhällsordningen. Dessa begränsningar kretsar kring alltmer krävande krav utformade genom sysselsättningsystemet för mänsklig arbetskraft, genom kapitalistiska produktions- och konsumtionssystem på ändliga naturresurser, och av finans- och banksystemet på människors förtroende för alltmer komplexa pyramider av pengar, krediter och skuld.

Tittar vi närmare på vart och ett av Polanyis tre krisområden kan vi konstatera att pengar till alltför stor del utgjorde en handelsvara som fällde den globala ekonomin under 2008: omvandlingen av en obegränsad tillgång till billiga krediter till allt mer sofistikerade finansiella 'produkter' gav upphov till en fastighetsbubbla av en storlek otänkbar på den tiden. Från och med 1980-talet hade avreglering av amerikanska finansmarknader avskaffat restriktioner för privat produktion och pengars marknadsanpassning utfördes efter den stora depressionen. "Finansialisering", som processen kom att kallas, verkade vara det sista kvarvarande sättet att återställa tillväxt och lönsamhet för den globala kapitalismens ekonomis överansträngda hegemoni. Men när man släppte loss investerade den penningsskapande industrin en stor del av sina enorma resurser i lobbying för ytterligare avlägsnande av stabilitetsregler, och inte att förglömma kringgicks de regler som fanns kvar. Med facit i hand är de enorma risker som följde med övergången från den gamla regimen av m-c-m' till en ny på m-m' lätta att se, såsom trenden mot allt större ojämlikhet i samband med banksektorns oproportionerliga tillväxt.²³

När det gäller naturen finns en växande oro över den nu allmänt uppfattade spänningen mellan den kapitalistiska principen om oändlig expansion och den begränsade tillgången på naturresurser. Ny-malthusianska diskurser i olika valörer blev populära på 1970-talet. Oavsett vad man tycker om dem, och även om vissa nu betraktas som alarmerande, förnekar ingen på allvar att de rika kapitalistiska samhällenas energikonsumtionsmönster inte kan utvidgas till resten av världen utan att förstöra viktiga förutsättningar för mänskligt liv. Vad som verkar ta form är en kapploppning mellan den framryckande konsumtionen av naturen å ena sidan och teknisk innovation å den andra - ersättande konstgjorda material istället för naturliga, förebygga eller reparera skador på miljön, utforma skydd mot oundviklig nedbrytning av biosfären. En fråga som ingen verkar kunna svara på är hur de enorma samlade resurser som potentiellt krävs för detta kan mobiliseras i samhällen som styrs av vad CB MacPherson kallar 'possessiv individualism'.²⁴ Vilka aktörer och institutioner ska säkra en kollektivt bra dräglig

miljö i en värld av konkurrenskraftig produktion och konsumtion?

För det tredje har kanske kommersialiseringen av mänskligt arbete nått en kritisk punkt. Avregleringen av arbetsmarknader under internationell konkurrens har ogjort, vilka utsikter det än en gång kan ha varit, en allmän arbetsstidsbegränsning.²⁵ Den har också gjort anställning osäkrare för en växande andel av befolkningen.²⁶ Med kvinnors ökande deltagande på arbetsmarknaden, delvis på grund av att 'familjelön' försvunnit, har timmar per månad som sålts av familjer till arbetsgivare ökat medan lönerna har släpat efter produktiviteten, mest dramatiskt i det kapitalistiska hjärtat USA (se figur 7). Samtidigt har trots avreglering och nedbrytning av fackföreningar arbetsmarknader misslyckats ordna anställningar, och stadigvarande arbetslöshet i storleksordningen 7 till 8 procent har blivit normal även i ett land som Sverige. Svältlöner har expanderat i många branscher, inklusive tjänstesektorn, men mest i den globala periferin, utom räckhåll för myndigheter och vad som återstår av fackföreningar i det kapitalistiska centrum, och utom synhåll för konsumenterna. När svettande arbetskraft konkurrerar med arbetstagare i länder med historiskt starkt arbetsrättsligt skydd, försämras arbetsförhållandena för de förra samtidigt som arbetslösheten blir endemisk för de senare.

Samtidigt ökar klagomålen om arbetets påverkan i familjelivet, tillsammans med trycket från arbetsmarknaden att delta i ett oändlig race för att uppgradera sitt "humankapital". Dessutom gör global rörlighet att arbetsgivare ersätter obenägna lokala arbetare med villiga invandrare. Det utjämnar också "sub-replacement fertility" som i sin tur delvis beror på en förändrad balans mellan obetalt och betalt arbete och mellan icke-marknads- och marknadskonsumtion. Resultatet är en varaktig försvagning av sociala motrörelser som orsakas av en förlust av klass och social solidaritet och åtföljs av förödande politiska konflikter över etnisk mångfald, även i traditionellt liberala länder som Nederländerna, Sverige eller Norge.

Frågan om hur och var kapitalackumulation måste begränsas för att skydda de tre fiktiva varorna från total modifiering har bestridits under hela kapitalismens historia. Men den nuvarande världsomfattande oordningen i alla tre gränzonerna samtidigt är något annat: den är resultatet av ett spektakulärt framgångsrikt angrepp av marknader, expanderar snabbare än någonsin, på ett brett spektrum av institutioner och aktörer som, huruvida ärvda från det förflutna eller uppbyggda under långa politiska strider, höll under en tid kapitalismens framsteg till viss del socialt inbäddad. Arbetsmarknad och pengar har samtidigt blivit krisområden efter att "globaliseringen" begåvat marknadsförhållanden och produktionskedjor med en aldrig tidigare skådad förmåga att korsa gränserna för nationella politiska och juridiska jurisdiktioner. Resultatet är en grundläggande desorganisation av de organ som i modern tid har, mer eller mindre, framgångsrikt tyglat kapitalistisk 'djuriskhet', till förmån för samhället som helhet liksom för kapitalismen själv.

Det är inte bara när det gäller fiktiva råvaror som kapitalackumulering kan överträffa sina gränser. På ytan fortsätter konsumtionen av varor och tjänster att växa, och den underförstådda förutsättningen för modernare ekonomi - att människans vilja och förmåga att konsumera är obe-

gränsad - verkar lätt att hävda efter ett besök i något större köpcentrum. Ändå är rädslan att marknaderna för konsumtionsvaror vid något tillfälle kan bli mättade - kanske i samband med en post-materialistisk frikoppling av mänskliga strävanden från inköp av varor - är endemisk bland vinstberoende producenter. Detta i sig återspeglar det faktum att konsumtionen i mogna kapitalistiska samhällen länge har blivit avskild från materiella behov.²⁷ Lejonparten av konsumtionsutgifterna i dag - och som är snabbt växande - spenderas inte på varors bruksvärde utan på deras symbolvärde, deras aura eller halo. Detta är varför industriägare betalar mer än någonsin för marknadsföring inkluderande inte enbart reklam utan även produktdesign och innovation. Ändå, trots växande sofistikerade säljfrämjande åtgärder är immateriell kulturell kommersiell framgång svår att förutsäga - säkert mer så i en tid när tillväxt skulle kunna uppnås genom att gradvis tillföra alla hushåll i ett land en tvättmaskin.²⁸

Fem störningar

Kapitalism utan opposition lämnas åt sitt öde utan självkontroll. Den kapitalistiska strävan efter vinst är inte tidsgränsad och kan inte vara något annat. Idén att mindre kan bli mer är inte en princip som ett kapitalistiskt samhälle skulle kunna hedra; det måste åläggas, annars blir det inget slut på dess framfart, självkrävande som det slutligen blir. För närvarande anser jag att vi redan är i stånd att observera kapitalismen som försvinner bort som en följd av att ha förstört sitt motstånd - utdöende, så att säga, av en överdos av sig själv. Som illustration kommer jag att peka på fem systematiska störningar i dagens avancerade kapitalism; de är alla på olika sätt resultat från en försvagning av traditionella institutionella och politiska begränsningar av kapitalistisk framfart. Jag kallar dem stagnation, oligarkisk omfördelning, plundringen av allmän egendom, korruption och global anarki.

Sex år efter Lehman är förutsägelser av långvarig ekonomisk stagnation *en vogue*. Ett framträdande exempel är ett mycket omdiskuterat paper av Robert Gordon, som hävdar att de viktigaste innovationer som drivit produktiviteten och den ekonomiska tillväxten sedan 1800-talet kunde hända bara en gång, såsom ökningen av transporthastigheten eller installation av rinnande vatten i städerna.²⁹ Jämfört med dem har den senaste spridningen av informationsteknik producerat endast mindre produktivitetseffekter, om något. Medan Gordons argument kan tyckas något tekniskt deterministiskt verkar det rimligt att kapitalismen kan hoppas på att uppnå den nivå på tillväxten som behövs för att kompensera en icke-kapitalistisk arbetarklass för att hjälpa andra ackumulera kapital bara om teknik öppnar ständigt nya möjligheter för att öka produktiviteten. I vilket fall som helst, i vad som ser ut som en eftertanke, stöder Gordon sin förutsägelse av låg eller ingen tillväxt genom att lista sex icke-tekniska faktorer, han kallar dem 'motvindar' - som skulle skapa långsiktig stagnation 'även om innovation fortsätter. . . med en hastighet motsvarande de två decennierna innan 2007'.³⁰ Bland dessa faktorer inkluderar han två som jag anser under en längre tid har varit sammanflätade med låg tillväxt: ojämlikhet och 'överhängande konsument- och statsskuld'.³¹

Det är häpnadsväckande hur nära nuvarande stagnationsteorier kommit marxistiska underkonsumtionsteorier på 1970- och 1980-talen.³² Nyligen har ingen annan än Lawrence 'Larry' Summers - vän av Wall Street, chefsarkitekt av finansiell avreglering enligt Clinton, och Obamas första val till centralbankschef, tills han var tvungen att ge vika på grund av kongressens motstånd³³ - anslutit sig till stagnationsteoretikerna. Vid IMF's Economic Forum den 8 november 2013, erkände Summers att han gett upp hoppet om att nära till noll räntor skulle ge betydande ekonomisk tillväxt inom överskådlig framtid i en värld han ansåg lider av ett kapitalöverskott.³⁴ Summers 'förutsägelse av en 'sekulär stagnation' som det 'nya normala' fick överraskande brett godkännande bland hans ekonomkolleger, däribland Paul Krugman.³⁵ Vad Summers endast i förbigående omnämnde var att det iögonfallande misslyckandet med negativa realräntor för att återuppliva investeringar sammanföll med en långsiktig ökning av ojämlikheten i USA och på andra håll. Som Keynes skulle ha känt till måste inkomstkoncentrationen på toppen avleda effektiv efterfrågan och göra att kapitalägarna letar efter spekulativa vinstmöjligheter utanför 'realekonomin'. Detta kan i själva verket ha varit en av orsakerna till den 'finansialisering' av kapitalismen som inleddes under 1980-talet.

Den globala kapitalismens makteliter verkar finna sig i låg eller ingen ackumulerad tillväxt under överskådlig framtid. Detta utesluter inte höga vinster inom den finansiella sektorn, i huvudsak från spekulativ handel med billiga pengar som tillhandahålls av centralbanker. Få tycks frukta att de pengar som genereras för att förhindra stagnation från att övergå till deflation kommer att orsaka inflation, eftersom fackföreningarna som skulle kunna göra anspråk på en andel i det inte längre finns.³⁶ I själva verket är oron nu snarare över för lite än för mycket inflation, den framväxande visdomen är att en sund ekonomi kräver en årlig inflationstakt på minst 2 procent om inte mer. Den enda inflationen i sikte är dock tillgångsprisbubblor, och Summers bemödade sig att förbereda sin publik för en hel del av dem.

För kapitalister och deras vasaller ser framtiden ut som ett avgjort omak. Låg tillväxt kommer att vägra dem ytterligare resurser för att lösa fördelningskonflikter och lugna missnöje. Bubblor väntar på att brista, ut i det blå, och det är inte säkert att stater kommer att återfå förmågan att ta hand om offren i tid. I den stagnerande ekonomi som ser ut att vara långt från en stationär eller stabil stats ekonomi; när tillväxten minskar och riskerna ökar, kommer kampen för överlevnad att bli mer intensiv. I stället för att återställa skyddande gränser för handelsvaror som blev gammalmodiga genom globaliseringen, kommer ständigt nya sätt att försöka utnyttja naturen, förlänga och intensifiera arbetstiden, och uppmuntra det jargongen kallar kreativ ekonomi, i ett desperat försök att hålla vinster uppe och kapitalackumulering igång. Scenariot av 'stagnation med en bubbelchans' kan rimligen tänkas som allas kamp mot alla, punkterad av enstaka panik och där slutspelet blir ett populärt nöje.

Plutokrater och plundrare

När det gäller den andra avvikelsen finns det inget som tyder på att den långsiktiga trenden mot ökad ekonomisk ojämlikhet kommer att brytas någon gång snart, eller för den delen någonsin. Ojämlikhet trycker av keynesianska och andra

orsaker tillbaka tillväxt. Men de lättförtjänta pengarna som för tillfället tillhandahålls av centralbanker för att återställa tillväxt - lätt för kapitalet men naturligtvis inte för arbetskraften – bidrar ytterligare till ojämlikhet genom att blåsa upp den finansiella sektorn och inbjuda spekulativa snarare än produktiva investeringar. Omfördelning till toppen blir därmed oligarkisk: snarare än att tjäna ett kollektivt intresse i ekonomisk utveckling som utlovats av neoklassisk nationalekonomi förvandlas den till utvinning av resurser från alltmer utarmade samhällen på fall. Länder som man kommer att tänka på här är Ryssland och Ukraina, men även Grekland och Spanien, och i allt högre grad USA. Enligt oligarkisk omfördelning är den keynesianska skuldsedeln som band vinsten för de rika till de fattigas löner bortkapad och de ekonomiska eliternas öde skild från massornas.³⁷ Detta förutsågs i Citibanks ökända 'plutoniska' promemoria som distribuerades 2005 och 2006 till en utvald krets av dess rikaste kunder för att försäkra dem om att deras välstånd inte längre var beroende av löntagarnas.³⁸

Oligarkisk omfördelning och trenden mot plutonomi, även i länder som fortfarande anses vara demokratier, trollade fram mardröm för eliten, övertygad om att den kommer att överleva det sociala system som gör dem rika. Plutoniska kapitalister behöver kanske inte längre oro sig för nationell ekonomisk tillväxt eftersom deras transnationella förmögenheter växer utan den; därav - flytten av de superrika från länder som Ryssland och Grekland, de tar sina pengar - eller sina landsmäns - och sticker, företrädesvis till Schweiz, Storbritannien och USA. Möjligheten, som en global kapitalmarknad tillhandahåller, att rädda dig själv och din familj genom att tillsammans med dina ägodelar flytta vidare erbjuder den starkaste möjliga frestelsen för de rika att gå över till slutspelsläge – inkassera, bränna broar, och inte lämna något kvar förutom den brända jorden.

Nära kopplat till detta är den tredje avvikelser, plundringen av allmän egendom genom underfinansiering och privatisering. Jag har på andra håll spårat dess ursprung till den tvåfaldiga övergången sedan 1970-talet från skattestaten till skuldstaten för att slutligen övergå till konsoliderings- eller åtstramningsstaten. Främst bland orsakerna till denna förändring var de nya möjligheter som de globala kapitalmarknaderna sedan 1980-talet erbjöd för skatteflykt, skatteregelschopping och framtvängande av skattesänkningar av regeringar för företag och de med höga inkomster. Försök att minska offentliga underskott gjordes nästan uteslutande genom nedskärningar i offentliga utgifter - både social trygghet och investeringar i fysisk infrastruktur och humankapital. Samtidigt som inkomna vinster som mest nådde en procent krympte de kapitalistiska ekonomiernas offentliga sektor ofta dramatiskt, den svalt till förmån för internationell rörlig oligarkisk rikedom. En del av processen var privatisering som genomfördes oberoende av om offentliga investeringar i produktivitet och social sammanhållning kunde ha resulterat i ekonomisk tillväxt och social rättvisa.

Redan före 2008 togs det i allmänhet för givet att den statsfinansiella krisen i efterkrigsstaten måste lösas genom att sänka utgifterna i stället för att höja skatterna, särskilt för de rika. Konsolidering av offentliga finanser i form av åtstramning var och blir införda i samhällen trots att det sannolikt innebär att sänka tillväxten. Detta förefaller vara

en annan indikation på att oligarkernas ekonomi har frikopplats från den för vanliga människor, då de rika inte längre förväntas att betala ett pris för maximering av sina inkomster på bekostnad av de icke-rika, eller för att driva sina intressen på bekostnad av ekonomin i sin helhet. Vad som här kan finnas på ytan är den grundläggande spänning som Marx beskriver mellan, å ena sidan produktionens alltmer sociala karaktär i en avancerad ekonomi och samhälle, och å andra sidan det privata ägandet av produktionsmedlen. När produktivitetstillväxten kräver mer offentliga bestämmelser tenderar den att bli oförenlig med privat vinstackumulation vilket tvingar kapitalistiska eliten att välja mellan de två. Resultatet är vad vi kan se redan idag: ekonomisk stagnation i kombination med oligarkisk omfördelning.³⁹

Järnburens anfrätning

Tillsammans med vikande ekonomisk tillväxt, ökande ojämlikhet och förändring av den offentliga sektorn till privat ägande, är korruption den fjärde störningen av den nutida kapitalismen. I sitt försök att rehabilitera det genom att återvinna sina etiska grundvalar, drog Max Weber en skarp linje mellan kapitalism och girighet och pekar på vad han ansåg var dess ursprung i protestantismens religiösa tradition. Enligt Weber har girighet funnits överallt och i alla tider; den var inte bara utmärkande för kapitalism, den var även ägnad att undergräva den. Kapitalismen var inte baserad på en önskan att bli rik, men på självdisciplin, metodisk ansträngning, ansvarsfullt förvaltarskap, sansad hängivenhet till en kallelse och en rationell organisation av livet. Weber förväntade sig att kapitalismens kulturella värden skulle förblekna alltefter de mognade och förvandlas till en 'järnbur' där byråkratisk reglering och konkurrensens begränsningar skulle ta över platsen för de kulturella idéer som ursprungligen hade verkat för att koppla bort kapitalackumulation från både hedonistisk-materialistisk konsumtion och primitiva hamstringsdrifter. Vad han inte kunde förutse var dock den nyliberala revolutionen under den sista tredjedelen av det tjugonde århundradet och de helt nya möjligheter den erbjöd för att bli mycket rik.

Pace Weber, luredrejeri och korruption har alltid varit kapitalismens följeslagare. Men det finns goda skäl att tro att med den finansiella sektorn uppväxt till ekonomisk dominans, har den blivit så genomgripande att Webers etiska rättfärdigande av kapitalismen nu verkar gälla för en helt annan värld. Finansiering är en 'industri' där innovation är svår att skilja från regelbrytning eller regelbrytning; där utdelning från halvlaglig och olaglig verksamhet är särskilt hög; där skillnaden i kompetens och lön mellan företag och tillsynsmyndigheter är extrem; där karuselldörrar mellan de två erbjuder oändliga möjligheter för härfin och inte så härfin korruption,⁴⁰ där de största företagen är inte bara för stora för att misslyckas men också för stora för att straffas med tanke på deras betydelse för den nationella ekonomiska politiken och skatteintäkter; och där gränsen mellan privata företag och staten är mer suddig än någon annanstans, vilket framgår av räddningsaktionen 2008 eller det stora antalet tidigare och framtida anställda i finansiella företag i den amerikanska regeringen. Efter Enron och WorldCom konstaterades att bedrägerier och korruption hade nått alla rekordnivåer i den amerikanska ekonomin. Men det som uppdagades efter 2008 slår allt: tillverkarna

betalade kreditvärderingsinstitut med 'giftiga' värdepapper för att dessa ska tilldelas dem toppbetyg; offshore shadow banking, penningtvätt och stöd till storskalig skatteflykt blev normal verksamhet för de största bankerna med de bästa adresserna; försäljningen av värdepapper till intet ont anande kunder, konstruerad så att andra kunder kan spela mot dem; de ledande bankerna över världen fixar bedrägligt räntor och guldpris, och så vidare. Under de senaste åren har flera stora banker tvingats betala miljarder dollar i böter för verksamhet av det här slaget, och fler verksamheter av detta slag verkar vara i görningen. Vad som vid en första anblick kan se ut som ganska betydande sanktioner verkar dock mycket minimala jämfört med bankernas balansräkningar – för att inte nämna det faktum att alla dessa var 'out-of-court' uppgörelser där regeringar inte vill eller vågar väcka åtal.⁴¹

Kapitalismens moraliska nedgång kan ha att göra med dess ekonomiska nedgång, kampen för de sista återstående vinstmöjligheterna blir fulare för varje dag och förvandlas till utförsäljning av tillgångar på en verkligt gigantisk skala. Hur det än må vara är allmänhetens uppfattning om kapitalismen nu djupt cynisk, hela systemet uppfattas vanligen som en värld av smutsiga tricks för att säkerställa ytterligare anrikning för den redan rika. Ingen tror längre på ett moraliskt återupplivande av kapitalismen. Det weberska försöket att förhindra den från att förväxlas med girighet har till sist misslyckats eftersom den har mer än någonsin blivit synonym med korruption.

En värld ur led

Vi kommer slutligen till den femte störningen. Global kapitalism behöver ett centrum för att säkra dess periferi och förse den med en trovärdig penningpolitik. Tills 1920-talet utfördes denna roll av Storbritannien, och från 1945 till 1970-talet av USA; åren däremellan, när ett centrum saknades, och olika krafter strävade efter att ta på sig rollen, var en tid av kaos såväl ekonomiskt som politiskt. Stabila relationer mellan valutorna i de länder som deltar i den kapitalistiska världsekonomin är en förutsättning för handel och kapitalflöden över nationsgränserna, vilket i sin tur är en förutsättning för kapitalackumulering; de måste vara garanterade av en global bank som sista utväg. Ett effektivt centrum krävs också för att stödja regimer i periferin villiga att överse med lågprisutvinning av råvaror. Dessutom behövs lokal samverkan för att begränsa traditionalistisk opposition mot kapitalistisk *Landnahme* utanför den utvecklade världen.

Samtida kapitalism lider av global anarki sedan USA inte längre kan agera i sin efterkrigsroll, och en multipolär världsordning syns ingenstans i horisonten. Även om det inte finns (ännu?) några stormaktssammanstötningar, är dollarns funktion som internationell reservvaluta ifrågasatt - och kan inte vara något annat, med tanke på den amerikanska ekonomins sjunkande resultat, dess stigande nivåer av offentlig och privat skuldsättning, och den senaste tidens erfarenheter av flera högt destruktiva finansiella kriser. Sökandet efter ett internationellt alternativ, kanske i form av en valutakorg, leder ingenstans eftersom USA inte har råd att ge upp förmånen att skuldsätta sig i sin egen valuta. Dessutom har stabiliserande åtgärder av internationella organisationer på Washingtons order alltmer tenderat att ha

destabiliserande effekter i utkanten av systemet, som i fallet med inflationsbubblor som uppstår i länder som Brasilien och Turkiet med "kvantitativa lättnader" i centrum.

Militärt har USA nu antingen besejrats eller hamnat i ett dödläge i tre stora markkrig sedan 1970-talet, och kommer i framtiden troligen att vara mer ovilliga att ingripa i lokala konflikter med 'stövlar på marken'. Nya sofistikerade medel för våld sätts in för att lugna samarbetande regeringar och inge förtroende för USA som en global upprätthållare av oligarkisk äganderätt, och som en säker tillflyktsort för oligarkiska familjer och deras förmögenhet. De använder sig av mycket hemlighetsfulla 'specialstyrkor' för att söka upp potentiella fiender för individuell förintelse; obemänskade flygplan med förmåga att döda någon på nästan varje plats på jorden; fångenskap och tortyr av ett okänt antal människor i ett globalt system med hemliga fångläger och omfattande övervakning av potentiell opposition överallt med hjälp av 'big data' teknologi. Huruvida detta kommer att vara tillräckligt för att återställa världsordningen, särskilt i ljuset av Kinas uppgång som en effektiv ekonomisk och, i mindre utsträckning, militär rival till USA kan dock ifrågasättas.

Sammanfattningsvis är kapitalismen, som social ordning sammanhållen av ett löfte om gränslösa kollektiva framsteg, i ett kritiskt tillstånd. Tillväxten ger vika för sekulär stagnation; vad som återstår av ekonomiska framsteg fördelas allt mindre; och förtroendet för den kapitalistiska penningekonomin utnyttjas på ett växande berg av löften som är allt mindre benägna att hållas. Sedan 1970-talet har det kapitalistiska centret genomgått tre på varandra följande kriser med inflation, offentliga finanser och privata skulder. Idag i en orolig övergångsfas beror dess överlevnad på centralbanker som förser den med obegränsad syntetisk likviditet. Steg för steg är kapitalismens påtvingade äktenskap med demokrati sedan 1945 på väg att brytas upp. På de tre handelsvaruområdena - arbete, naturtillgångar och pengar - har regelverket som begränsade kapitalismens framfart för dess eget bästa kollapsat, och efter kapitalismens slutliga seger över sina fiender finns det inget politiskt organ som tillkommit som kan återuppbbygga det. Det kapitalistiska systemet är för närvarande drabbat av minst fem förvärrande störningar för vilka inget botemedel finns till hands: sjunkande tillväxt, oligarki, utsvältning av den offentliga sektorn, korruption och internationell anarki. Vad vi kan vänta oss på grundval av kapitalismens historiska rekord är en lång och smärtsam period av kumulativt förfall: av intensifierade friktioner, av instabilitet och osäkerhet, och en beständig följd av 'normala olyckshändelser' - inte nödvändigtvis men förmodligen i paritet med 1930-talets globala sammanbrott.

Noter

1 En version av denna text utgjorde Anglo-German Foundations föreläsning vid British Academy den 23 januari 2014.

2 Jag har utforskat dessa argument mer fullständigt i *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*, London och New York 2014.

3 Matteus 25:29. Detta beskrevs först som en social mekanism av Robert Merton i "The Matthew Effect in Science", *Science*, vol. 159, nr. 3810, s 56-63. Den tekniska termen är kumulativ fördel.

4 Se Emmanuel Saez, "Striking It Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States", 2 mars 2012, finns tillgänglig via Saez personliga hemsida vid UC Berkeley; och Facundo Alvaredo, Anthony Atkinson, Thomas Piketty och Emmanuel Saez, "The Top 1 per cent in International and Historical Perspective", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 27, nr. 3, 2013, s. 3-20.

5 Bank for International Settlements, *83rd Annual Report, 1 April 2012-31 mars 2013*, Basel 2013, s. 5.

6 Även det kan vara mindre än lovande i länder som USA och Storbritannien, där det är svårt att se vilka nyliberala "reformer" som fortfarande återstår att genomföras.

7 Se Armin Schäfer och Wolfgang Streeck, red, *Politics in the Age of Austerity*, Cambridge 2013.

8 Walter Korpi, *The Democratic Class Struggle*, London 1983; och Colin Crouch, *Post-Democracy*, Cambridge 2004.

9 Detta är Public Choice förklaring till finanskrisen som kraftfullt har framförts av James Buchanan och hans skola; se till exempel Buchanan och Gordon Tullock, *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor 1962.

10 Man glömmer ofta att de flesta centralbanker, inklusive BIS, länge har varit eller fortfarande är delvis under privat ägande. Till exempel förställdes Bank of England och Bank of France Nation först efter 1945. Centralbankers "självständighet", som införts av många länder under 1990-talet, kan ses som en form av re-privatisering.

11 Naturligtvis, som Colin Crouch har påpekat, bildar nyliberalismen i dess faktiska existerande en politiskt djupt förankrad oligarki av multinationella jätteföretag; se Crouch, *The Strange Non-Death Neoliberalism*, Cambridge 2011.

12 Se Daniel A. Bell, *Beyond Liberal Democracy: Political Thinking for an East-Asian Context*, Princeton 2006; och Nicolas Berggruen och Nathan Gardels, red, *Intelligent Governance for the 21st Century: A Middle Way between West and East*, London 2012.

13 Uttrycket "marknadsanpassad [demokrati]" är från Angela Merkel. JFörbundskanslerns offentliga retorik verkar medvetet utformad för att fördunkla och mystifiera. Här är hennes uttalande från september 2011 i frågan i ursprungligt Merkspråk: "Wir leben ja in einer Demokratie und sind auch froh darüber. Das ist eine parlamentarische Demokratie. Deshalb ist das Budgetrecht ein Kernrecht des Parlaments. Insofern werden wir Wege finden, die parlamentarische Mitbestimmung so zu gestalten, dass sie trotz dem auch marktkonform ist, also dass sich auf den Märkten die entsprechenden Signale ergeben." En grov översättning kan lyda: "Vi lever förvisso i en demokrati och är också glada för detta. Detta är en parlamentarisk demokrati. Därför är rätten till budgeten en grundläggande rättighet för parlamentet. I detta avseende kommer vi att hitta sätt att forma parlamentets medbeslutande på ett sådant sätt att den trots allt också är marknadsanpassad, så att de motsvarande signalerna framträder på marknaden."

14 Om historien bevisar att jag har fel kommer jag åtminstone att vara i gott sällskap.

15 Som rapporterats av Gretchen Morgenson, "A New Light on Regulators in the Dark", *New York Times* den 23 april 2014. Artikeln presenterar "en oroande bild av en centralbank som var i mörkret om varje hotande katastrof under 2008."

16 Om dessa villkor, se David Lockwood, "Social Integration and System Integration", i George Zollschan och Walter Hirsch, red, *Explorations in Social Change*, London 1964, s. 244-57.

17 Eller, som Adam Smith ser det, ett 'progressivt' samhälle som syftar till tillväxt av sin produktivitet och sitt välstånd som i princip är gränslöst, mätt med storleken på dess penningekonomi.

18 Andra definitioner av kapitalismen betonar till exempel den fredliga karaktären av kapitalistiskt kommersiellt marknadsutbyte; se Albert Hirschman, "Rival Interpreta-

tions of Market Society?: Civilizing, Destructive or Feeble?", *Journal of Economic Literature*, vol. 20, nr. 4, 1982, s. 1463-1484. Detta förbiser det faktum att icke-våldsamt "frihandel" typiskt är begränsad till mitten av det kapitalistiska systemet, medan våld frodas i dess historiska och rumsliga periferi. Till exempel, illegala marknader (droger, prostitution, vapen osv) styrda genom privat våld genererar enorma summor pengar till lagliga investeringar - en version av den primitiva ackumuleringen. Dessutom, legitimt offentligt och olagligt privat våld smälter ofta in i varandra, inte bara på den kapitalistiska fronten utan också i det stöd som centrum tillför sina samarbetspartners i periferin. Man måste också inkludera det offentliga våldet i centrum mot olikänkande och, när de ändå meningsfullt existerade, fackföreningar.

19 Även om de senaste bedömningar av deras ekonomiska resultat och framtidsutsikter är mycket mindre entusiastiska än de var för två eller tre år sedan. På senare tid har den euforiska "BRIC" diskursen efterträts av oroliga ifrågasättanden av de ekonomiska utsikterna för "Fragile Five" (Turkiet, Brasilien, Indien, Sydafrika och Indonesien, *New York Times* den 28 januari 2014). Rapporter om ackumulerade problem i kinesiska kapitalismen har också blivit allt vanligare, dessa pekar bland annat på de lokala och regionala myndigheternas omfattande skuldsättning. Genom Krimkrisen har vi också fått höra om de strukturella svagheterna i den ryska ekonomin.

20 "Varje socioekonomiskt system måste förlita sig på åtminstone ett strukturellt olik delsystem för att fungera. Det måste alltid finnas ett samexisterande flertal produktionsätt så att samhällsformationen som helhet har nödvändig strukturell variation för att klara av förändring": Hodgson, "The Evolution of Capitalism from the Perspective of Institutional and Evolutionary Economics", i Hodgson et al., red, *Capitalism in Evolution. Global Contentions, East and West*, Cheltenham 2001, s. 71ff.. För en mindre funktionalistisk formulering av samma idé se mitt begrepp "gynnsam restriktion": "Beneficial Constraints: On the Economic Limits of Rational Voluntarism", i Rogers Hollingsworth och Robert Boyer, red, *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions*, Cambridge 1997, s. 197-219.

21 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time [1944]*, Boston 1957, s. 68-76.

22 Eller ens "överträdelse", om vi går från tyska: *Steigerungslogik*.

23 Donald Tomaskovic-Devey och Ken-Hou Lin, *Income Dynamics, Economic Rents and the Financialization of the US Economy*, *American Sociological Review*, vol. 76, nr. 4, 2011, s. 538-59.

24 CB MacPherson, *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke*, Oxford 1962.

25 Tänk attacken på de sista resterna av 35-timmarsveckan i Frankrike, under överinseende av en socialistisk president och hans parti.

26 Från den kapitalistiska fronten rapporteras det att ledande investmentbanker har börjat föreslå sina lägsta nivå anställda att de "bör försöka att tillbringa fyra helger borta från kontoret varje månad, en del av en bredare insats för att förbättra arbetsvillkoren": "Wall Street Chock: Ta en ledig dag, även en söndag", *New York Times* 10 januari 2014.

27 Tänk på den gigantiska onödighet som varje år anordnas före jul med konsumentvaror och detaljhandel, eller dagen efter Thansksgiving, i USA olycksbådande kallad 'Black Friday' på grund av de allestädes närvarande prissänkningarna och den kollektiva köphysteri som den inleder. Förståll desperation om ingen dök upp!

28 Den avgörande betydelsen av en konsumtionskultur för reproduktion av den nutida kapitalismen kan inte underskattas. Konsumenterna är de ultimata allierade till kapitalet i dess fördelningskonflikt med producenterna, även om producenterna och konsumenterna tenderar att vara samma personer. Genom jakten efter det bästa köpet, konsumenterna beseg-

rar producenter, och driver sina egna jobb utomlands; eftersom de tar upp konsumentkrediter för att fylla sin minskade köpkraft, kompletterar de konsumtionsincitament med rättsliga skyldigheter till arbete då de gått in som gäldenärer och upprätthålls av långivare. Se Lendol Calder, *Financing the American Dream: A Cultural History of Consumer Credit*, Princeton 1999.

29 Robert Gordon, "Is US Economic Growth Over? Faltering Innovation Confronts The Six Headwinds", NBER Working Paper no. 18315, augusti 2012.

30 Enligt Gordon uppgick den nivån till 1,8 procent per år. Under påverkan av de sex negativa krafterna skulle det i framtiden sjunka till 0,2 procent per år för de undre 99 procent av den amerikanska befolkningen: Gordon, "Is US Economic Growth Over?", s. 18 ff. (Tillväxt för den översta procenten är naturligtvis en annan sak.) Observera att Gordon anser att i själva verket kommer den underliggande tillväxttakten att bli lägre än 1,8 procent.

31 Gordons presentation av prognoser var och är mycket omdebatterade. Tvivel har uppkommit i synnerhet när det gäller framtida tekniska framsteg inom artificiell intelligens och robotik. Även om framsteg på detta område verkar troligt är det dock osannolikt att dess frukter kommer att fördelas rättvist. Utan social trygghet, skulle tekniska framsteg inom dessa områden vara förödande för sysselsättningen och skulle ge upphov till ytterligare social polarisering. Oavsett om tekniska framsteg skulle öka tillväxten skulle det sannolikt motverkas av vad det skulle lägga till ojämlikhet.

32 Se, bland många andra, Harry Magdoff och Paul Sweezy, *Stagnation and the Financial Explosion*, New York 1987. För en intressant utvärdering av tillämpligheten av underkonsumtionsteori till kapitalismen efter 2008, se John Bellamy Foster och Fred Magdoff, *The Great Financial Crisis: Causes and Consequences*, New York 2009.

33 Förmodligen också för att han skulle ha varit tvungen att förklara de betydande intäkter han fick från Wall Street företag efter sin avgång från Obama-administrationen i slutet av 2010. Se "The Fed, Lawrence Summers, and Money", *New York Times*, 11 augusti 2013.

34 Samma idé lades fram 2005 när Ben Bernanke, snabbt att följa Alan Greenspan på Fed, åberopade en 'besparingsmättnad' för att redogöra för Feds misslyckade 'översvämnning av marknaderna med likviditet' för att stimulera investeringar. Idag skriver Summers nonchalant under vänsterns stagnationsteoretikers synsätt att 1990-talets och början av 2000-talets 'boom' var en chimär: 'För lättförtjänta pengar, för mycket upplåning, för mycket rikedom. Fanns det en stor boom? Kapacitetsutnyttjandet var inte under någon större press, arbetslösheten var inte under någon anmärkningsvärt låg nivå. Inflationen stod helt stilla. Så inte ens en stor bubbla var inte tillräckligt för att producera något överskott i den sammanlagda efterfrågan. En video av Summers tal finns på IMF:s webbplats.

35 Paul Krugman, "A Permanent Slump?", *New York Times* den 18 november 2013.

36 Deras frånvaro var naturligtvis en av anledningarna varför övervinster kunde komma till stånd och leda till efterfrågan i första hand.

37 I USA och på andra håll mobiliserar de rika mot fackföreningar och fastställd minimilön trots att låga löner försvagar den sammanlagda efterfrågan. Tydligt kan de göra det eftersom den rikliga tillgången på nya pengar ersätter massiva köpkraftens makt, genom att de som har tillgång till den får sin vinst i den finansiella sektorn. Efterfrågan underifrån skulle vara attraktiv för de rikas 'besparingar' att investeras i tjänster och tillverkning. Se i denna kontext, anropet i slutet av förra året av generaldirektören för Confederation of British Industry, som representerar tillverkningsföretag, till medlemmar att betala sina anställda bättre, eftersom alltför många människor fastnat i låglönearbeten. Se "Companies urged to spread benefits widely", *Financial Times* 30 december 2013.

38 Citigroup Research, "Plutonomy: Bying Luxury, Explaining Global Imbalances", 16 oktober 2005, "Revisiting Plutonomy: The Rich Getting Richer", 5 mars 2006.

39 *Nota bene* att kapitalismen handlar om vinst, inte om produktivitet. Medan de två ibland kan gå ihop är det troligt att en del företag samordnar när den ekonomiska tillväxten börjar kräva en oproportionerlig utbredning inom den offentliga sektorn, som tidigt planerats i "Wagners lag": Adolph Wagner, *Grundlegung der politischen Oekonomie*, 3:e uppl, Leipzig 1892. Kapitalistiska inställningar för vinst över produktivitet och med dem hela det kapitalistiska privatägandet, kan då komma i vägen för ekonomisk och social utveckling.

40 Inklusivt på högsta nivå: både Blair och Sarkozy arbetar nu för hedgefonder, deras tid som valda nationella ledare anses uppenbarligen av dem och deras nya arbetsgivare som ett slags lärlingsverksamhet för en mycket bättre betald ställning inom den finansiella sektorn.

41 Rapporter om banker som måste betala böter för förselser av olika slag kan hittas nästan dagligen i seriösa dagstidningar. Den 23 mars 2014 rapporterade *Frankfurter Allgemeine Zeitung* att sedan finanskrisens början har enbart amerikanska banker fått böta cirka hundra miljarder dollar.

‘ ‘ ‘

Wolfgang Streeck är Professor i Sociologi och Emeritus Director vid Max Planck Institute for the Study of Societies i Köln. Han forskar huvudsakligen inom områdena politisk ekonomi och ekonomisk sociologi.

Artikeln har varit publicerad i den brittiska tidskriften *New Left Review*, No 87, 2014.

Artikeln utges i svensk översättning med tillstånd av professor Wolfgang Streeck och *New Left Review*.

Redaktör: Claes Olsson